
Staré tisky a rukopisy

Staré tisky a rukopisy

Katalog starých tisků a rukopisů je součástí vyhledávací služby [UKAŽ](#).

Pro prohlížení starých tisků a rukopisů doporučujeme databáze, které jsou zčásti přístupné zdarma odkudkoliv. Bližší informace o přístupnosti jednotlivých databází, viz níže.

Prezenční výpůjčka starého tisku nebo rukopisu je možná pouze na základě předchozí objednávky. Objednávku je možné realizovat ústně u služby knihovny, telefonicky na čísle 221 988 603 nebo emailem na adrese: [library\(at\)etf.cuni.cz](mailto:library(at)etf.cuni.cz).

Databáze starých tisků a rukopisů

Manuscriptorium

<http://www.manuscriptorium.cz>

Databáze Manuscriptorium je významnou databází, která obsahuje plné texty starých tisků a zejména rukopisů z fondů českých knihoven. V současnosti s touto databází spolupracuje i řada institucí ze zahraničí, které poskytují též plné texty svých vzácných dokumentů. Z knihovny Evangelické teologické fakulty zde najdete v plném textu následující tituly:

sg. 1 T 129

Titul: Evangelická nedělní postila

sg. 1 T 161

Titul: Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních

sg. 1 T 31

Titul: Konvolut českých teologických textů Autor: Lukáš Pražský

sg. 1 M 28

Titul: Oratio de statu ecclesiarum ... in Graecia, Asia, Africa, Ungaria, Boemia etc.; De Russorum et Tartarorum religione

Autor: David Chytraeus; Paul Oderborn

sg. 1 T 34

Titul: Gesangbuch der Brüder in Behemen und Merherrn

sg. 1 V 1

Titul: Expositio prophetiae Danielis Autor: Francois du Jon (Franciscus Junius)

sg. 3 T 2/1

Titul: Postila evangelická Autor: Martin Philadelphus Zámorský

sg. 3 T 2/2

Titul: Postila evangelická Autor: Martin Philadelphus Zámorský

sg. II K 8011

Titul: Evangelická nedělní postila

sg. 1D 692

Titul: Císařská a královská ... resoluce z ohledu na náboženství království moravskému ... vydaná Autor: Josef II.

sg. 1 M 12

Titul: Das einige Nothwendige, nemlich Wissen, was dem Menschen im Leben, im Tode, nach dem Tode nothwendig sey; Ubergang aus dem Labyrinth

der Welt in das Paradis des Hertzens Autor: Jan Amos Komenský (Johann Amos Comenius)

sg. 1 M 19

Titul: Disquisitiones de caloris et frigoris natura Autor: Jan Amos Komenský (Joannes Amos Comenius)

sg. 1 T 62

Titul: Katechismus menší Autor: Martin Luther

sg. II K 5295

Titul: Memoire raisonnée sur la conduite des cours de Vienne et de Saxe et sur leurs desseins dangereux contra sa Majesté le Roi de Prusse; Les

preuves evidentes reponse au memoire raisonnée de la cour de Berlin Autor: [Ewald Friedrich von Hertzberg]

sg. IK 1276

Titul: Vita Christi. Život a celá historia o pánu Ježíši Kristu Autor: Johann Habermann

sg. IK 2152

Titul: Historie církevní Autor: Eusebius Pamphili

sg. IK 2234

Titul: Katechismus menší Autor: Martin Luther

sg. IK 2604

Titul: [Konvolut českých tisků a rukopisů] Autor: Havel Phaeton Žalanský

sg. IK 5746

Titul: Sborník Matěje Sabina Drahotušského Autor: Drahotušský, Matěj Sabin, ca 1539-1615

Kramerius

<http://kramerius.nkp.cz>

V digitální knihovně Kramerius NK ČR najdete více než 6 milionů naskenovaných stran plných textů periodik a monografií. Vedle dokumentů v češtině obsahuje Kramerius také řadu dokumentů v německém a ruském jazyce.

Obrazové soubory jsou ve formátu DjVu, pro jejich prohlížení je třeba mít nainstalovaný [plug-in DjVu od firmy Lizardtech](#). Další informace o přístupu k některým dokumentům chráněným zákonem č. 121/2000 Sb. viz webová stránka projektu [Kramerius](#).

Digitální knihovna historických fondů Vědecké knihovny v Olomouci

<http://dig.vkol.cz/>

Volný přístup k digitalizovanému obsahu 83 rukopisů a prvotisků, 7 starých tisků a 3 map z fondu Vědecké knihovny v Olomouci. Digitalizované dokumenty pochází z časového rozmezí 11. až 17. století.

Monasterium : virtuální archiv listin střední Evropy

<http://monasterium.net/>

Projekt Monasterium.Net je největším virtuálním archivem svého druhu na světě. Pramenný typ „listina“ je pro střeoevropský prostor online dostupný v úplné celistvosti jako žádný jiný historický druh pramenů. Archivy střední Evropy dokumentují politický, hospodářský a kulturní vývoj tohoto prostoru zpětně až do raného středověku. Monasterium.Net dává zdarma k dispozici velký počet těchto historických dokumentů formou digitálních faksimilií. [více informací](#)

O našem fondu si můžete přečíst v následujícím článku:
RODINNÉ STŘÍBRO, PO KTERÉM ŠLAPEME

Z rukopisů a vzácných tisků Knihovny UK ETF v Praze

Ota Halama

Převzato z: *Ročenka Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy*, 2000-2002. Praha : Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2003, s. 35-41.

O fondu rukopisů a starých tisků knihovny UK ETF v Praze, čítající dnes kolem dvou tisíc jednotlivých spisů a knih, se ví mezi učiteli a studenty fakulty, natož mezi odbornou veřejností jen málo. Vcelku jej občas spatří někteří návštěvníci fakulty, pro něž tento thesaurus absconditus zůstane masou tmavě a světle hnědých hřbetů střídajících se v policích těsného podzemního skladu, ale jednotlivé svazky si může prohlédnout jen málokdo. Celá desetiletí ležel tento fond mimo pozornost a teprve nyní, když se zpracování katalogů fakultních rukopisů a starých tisků chýlí ke konci, můžeme jeho tajemství poodhalit a předběžně předložit něco z rodinného stříbra fakultě i veřejnosti.

Řečené fakultní bohatství vznikalo a vzniká vlastně „náhodně“. Fakulta nikdy staré tisky a rukopisy v rámci nějakého širšího záměru plánovitě neopatřovala, ale vždy je přijímala jen jako dary. Jistě největším darem byla knižní pozůstalost historika Jednoty bratrské Josefa Müllera, z níž téměř čtvrtina čítá vzácné svazky, ovšem ani církevní historici fakulty - Gustav A. Skalský, Ferdinand Hrejsa, F. M. Bartoš, Rudolf Řičan a Amedeo Molnár - se nedali zahanbit a knihovně

věnovali mnohé cennosti. Na fakultu však nemysleli jen ti, kteří s ní byli spjati jako její zaměstnanci, ale desítky knih věnovali také bývalí studenti, kteří fakultou prošli a na svých farách našli nějaký ten zaprášený svazek, i čeští a moravští evangelíci, kteří knihy, opatrované generacemi svých předků, věnovali skrze fakultu budoucnosti své církve. Ani dnes není tato tradice přetržena a v posledních letech přibýlo fakultě leccos od dárců mimofakultních i od jednotlivých studentů.

Kromě zmíněné Müllerovy knihovny, která zůstala vždy samostatným celkem v měnícím se knihovním světě, byl osud našeho fondu značně odlišný. Vzácný kousek byl v dřevních dobách knihovny i v době zcela nedávné vážen stejně jako kniha „nová“ a podle toho se s ním také zacházelo. Vazby, které stěží vyhovují podprůměrnému časopisu či čárové kódy a magnetické proužky vlepené do knih jsou toho svědectvím. Rovněž osudy fondu silně poznamenala skutečnost, že knihy a rukopisy, o nichž je řeč, byly díky přírůstkovému řazení jednotlivých titulů „ztraceny“ jak v rozsáhlém fondu celé knihovny, tak i v lístkových katalogích, které kopírovaly vžitou praxi „kniha jako kniha“. Jistý posun k lepšímu znamenal teprve rozhodnutí změnit dosavadní systematické řazení knih a zpřístupnit většinu fondu knihovny veřejnosti. Náš fond se tím začal vymaňovat ze zajetí, do něhož byl na dlouhá desetiletí uvržen, a tehdy konečně započala také jeho katalogizace, nejprve lístková, dnes již, více méně, elektronická.

Z probíhající katalogizace vychází následující letmý pohled na nejvzácnější část naší fakultní knihovny. Samozřejmě, že kompletní seznámení s ním poskytnou teprve připravované katalogy, ale přesto budiž tento stručný příspěvek jakousi návnadou pro ty badatele a zájemce, kteří s ním budou v budoucnu pracovat a odhalí svou práci fakultní „rodinné stříbro“, které se dosud skrývá pod našima nohama.

Z textů knih Písma svatého, které knihovna chová, by bylo možné sestavit krásnou výstavku. Bohužel by již neobsahovala vzácný papýrový svitek s novozákonním řeckým textem, jež eviduje kritický aparát Nestle-Alandova vydání Nového zákona, a který zmizel s někdejší knihovníkem. Také bychom na ní marně hledali latinský rukopis Nového zákona z 15. století, který naše fakulta prostřednictvím prof. F. M. Bartoše deponovala do Národní knihovny ČR. Prvním exponátem by proto byla teprve pergamenová vazba knihy „Vyznání víry stavů podobojí“ z roku 1608, na níž bychom při pozorném pohledu rozpoznali úryvek staročeského textu 8. kapitoly 1. knihy Královské z 15. věku.

Jestliže jsme byli ochuzeni o rukopisy biblických textů, může nám to vynahradit soubor biblí tištěných. Je vsutku impozantní! Nalezneme zde jedno z nejstarších vydání české bible, tištěné r. 1506 v italských Benátkách, Severýnovu pražskou biblí z roku 1529 i norimberský tisk českých Písem z roku 1540, také dvě bible ze 40. let 16. století: Zlatou a Netolického. Rovněž bible Netolického nástupce, slavného knihtiskaře Jiřího Melantricha z Aventýna z l. 1556 a 1570, spolu s Melantrichovým Novým zákonem z r. 1570. Nechybí ani proslulá kralická šestidíla, která vycházela během let 1579 – 1601, i bratrská jednodílná vydání biblických knih z l. 1596 a 1613. Barokní katolické biblické překlady nám poté zpřístupňuje Bible svatováclavská, která opakovaně opouštěla pražskou tiskárnu r. 1677, 1715 a 1769. Ovšem setkáme se zde i s vydáním bible českých evangelických exulantů, kteří roku 1766 začali z Halle exportovat její výtisky do své staré vlasti, kde již od roku 1720 působil také Klejchův žitavský Nový zákon i jeho berlínské vydání z r. 1752. A konečně spatříme i biblické tisky doby josefínské: Katolickou biblí z roku 1780 a biblí Prešpurskou z roku 1787, spolu s tisky Nových zákonů z Halle, Prešpurku i Prahy, jichž často užívali čeští evangelíci ještě po celé následující 18. století.

Na naší imaginární výstavce by vedle biblí mohly být čestně zastoupeny i knihy trojice předních mužů naší reformace, jejichž jména se později stala takřka heslem: Husa, Chelčického a Komenského. Husovo dílo může ve výřezu představit norimberské vydání jeho nedělní postily a dalších jeho českých spisů z r. 1563, spolu s norimberským dvousvazkovým tiskem Husových děl z r. 1558 „Historia et monumenta Joannis Hus atque Hieronymi Pragensis“ i s jeho frankfurtským přetiskem z r. 1715. Rovněž bychom mohli spatřit německý překlad čtyř Husových kostnických listů z r. 1536, k nimž učinil předmluvu sám Martin Luther. Dílo Petra Chelčického by bylo zastoupeno nejrozsáhlejším jeho dílem, totiž „Knihou výkladů spásitelných“, tištěnou r. 1522 a známou spíše pod názvem „Postila Petra Chelčického“. Konečně Komenského jednotlivá díla by zabrala hned několik vitrín, neboť knihovna chová více než čtyřicet jednotlivých vydání jeho děl do roku 1800, z nichž mnohé vyšly ještě za Komenského života a v případě spisu „Disquisitiones de caloris et frigoris natura“, vydaného v Amsterdamu r. 1659, jde dokonce o jediný exemplář tohoto Komenského díla v České republice.

Kromě zmíněných kralických tisků Písem svatých by jistě stál za shlédnutí i soubor bratrských tisků, z nichž nejvzácnější je jistě litomyšlský výtisk knížky Lukáše Pražského „O gruntu víry“ z r. 1525, který je jediným známým exemplářem tohoto díla vůbec. K tomuto spisku je přivázán neméně cenný spis „Knížky bez titule“ Jana Augusty z 30. let 16. století, který se liší ode všech dosud známých výtisků tohoto díla. Nechyběl by zde však ani Jan Blahoslav, jemuž přičítané „Naučení mládencům“ z r. 1609 naše knihovna rovněž vlastní. Zastoupena jsou zde také i dvě mladší ze tří bratrských tištěných postil, totiž „Postila“ Jana Kapity z r. 1615 a „Kazatel domovní“ Matěje Konečného z r. 1618. A vůbec církevní život Jednoty bratrské v době předbělohorské by mohly uzavírat kralické tisky „Písní evangelických“ z l. 1583, 1598, 1616 a 1618, slavné Strejcovo přebásnění žaltáře z r. 1579, „Řeči boží“, totiž perikopy k jednotlivým nedělím a svátkům z r. 1616 i „Modlitby kazatelské“ z r. 1618. Sbírku bratrských spisů by konečně mohl uzavřít i proslulý „Antialkorán“ staroměstského mučedníka a člena Jednoty Václava Budovce z Budova z r. 1614, který knihovna získala darem loňského roku a patří k jejím nejčerstvějším přírůstkům.

Nekatolické písemnictví doby předbělohorské zastupují v knihovním fondu i díla utrakvistů, jejichž myšlení již zřetelně formovalo Lutherovo vystoupení a světová reformace vůbec. Na prvním místě je to jistě „Agenda česká“, kterou

luterstvím ovlivnění čeští bohoslovci vytiskli r. 1581 v Lipsku. Rovněž i „Postila evangelická“ opavského kněze Martina Filadelfa Zámrského z r. 1592, tři spisy Havla Žalanského, faráře u sv. Jiljí v Praze, z druhého desetiletí 17. století a konečně i ono zmíněné „Vyznání víry stavů podobojí“, které vyšlo r. 1608 v době, kterou charakterizovalo vydání proslulého Rudolfova „Majestátu“.

Dobu stavovského povstání a jeho porážky může zastoupit hned několik tisků, které se k oněm událostem váží. Na prvním místě je to jistě tzv. „Druhá apologie“ stavů podobojí z roku 1619, která se nám v knihovně dochovala v německém překladu, v níž jsou shromážděny všechny důvody, viděny optikou povstálých stavů, které povstání zapříčinily. Ovšem i „Artikulové při generálním sjezdu“ z téhož roku a německá zpráva o reformaci, totiž o kalvínském ikonoklasmu v chrámu sv. Víta na Pražském hradě, jehož vůdčí osobou byl dvorní kazatel „zimního krále“ Fridricha Falckého Abraham Scultetus. Nechybí však ani drobný tisk vypovídající o dílčí dohře celého povstání z 21. června 1621, jehož název mluví sám za sebe: „Prägerische Execution“.

Další léta, která můžeme sledovat na naší imaginární výstavce fondu rukopisů a starých tisků, zastupují především díla pobělohorských exulantů. Komenského díla, o nichž již byla řeč, by si zasloužila zvláštní pozornost, ale nechyběli by ani autoři další, neméně známí, jakým je například Pavel Stránský, jehož latinský spis „Respublica Bojema“ (O státě českém) spatřil světlo světa v bavorském exilu r. 1643, či lešenská vydání „Knížky potěšení pro ty, kteříž časů těchto těžká pokušení pro pravdu svatého Evangelium podnikají“ Bartoloměje Bitnera, kterou zčeštil poslední bratrský kazatel v Betlémské kapli a taktéž exulant Jan Cyril r. 1631.

Kromě těchto a dalších spisů, které vzešly ještě z pera první generace evangelické emigrace a jsou ve fondu knihovny dochovány buď v originálech či mladších opisech, se můžeme setkat rovněž s tisky, které se staly mezi exulanty skutečným pojmem, totiž z produkce tiskárny žitavské, hallské a berlínské. Mezi knihami těchto impresí jsou nejen díla upomínající na předbělohorskou minulost českých církví, jako berlínská vydání ze čtyřicátých let 18. století bratrského „Počtu z víry“ a „Katechismu“, či Elsnerův „Kancionál“ z r. 1754, obsahující většinou písně převzaté ze zpěvníků Jednoty, ale i díla tehdy zcela aktuální, jako spisy Václava Klejcha, Jana Liberdy a dalších.

Dobu toleranční nám otevírá jak „Císařská a královská resoluce z ohledu na náboženství království moravskému a k němu přináležejícím krajinám“ Josefa II. z 25. října 1781, vydaná v Brně o rok později, tak i Lutherův „Katechismus“, který v Praze vytiskli němečtí luteráni v roce, kdy Josefův patent vstoupil v platnost. Oba tyto tisky následovala brzo celá řada spisů, sice jen tolerovaných, ale přesto vzrůstajících se nekatolíků. Jen do roku 1785 nalezneme hned několik knih, jež stojí za zmínku, a které nové církve potřebovaly ke svému životu. Znovu vychází Elsnerův „Kancionál“, Jakobeiho „Evangelický funebrál“ i Sargankovo zpracování Třanovského „Cithary sanctorum“, rovněž vznikají díla nová, jako „Malý katechismus evangelický“, „Kázání“ Matěje Markovice, „Agenda“ Jana Végha a jiné.

Tento stručný a spíše heslovitý přehled starých tisků, které se váží k naší reformační a evangelické minulosti, ve kterém jsme dospěli na sám konec 18. století, můžeme nyní ještě stručněji doplnit zmínkou o fakultních rukopisech.

Nejstaršími rukopisy, nepočítáme-li pergamenové zlomky užité na vazbách některých knih, je sbírka novokřtěneckých rukopisů z 16. století, které knihovna dostala darem loňského roku. Do té doby byl nejstarším rukopisem bratrský sborník z 90. let 16. století obsahující nejen české překlady některých děl německých a švýcarských reformátorů, ale i spisy Jana Blahoslava, Lukáše Hellice a Matěje Sabina Drahotuškého. Sborník vlastnil kdysi prof. Gustav A. Skalský, ale fakultě jej daroval až jeho nástupce, rovněž historik Ferdinand Hrejsa, který také první uvedl jeho obsah na veřejnost. Neznámo odkud přišly na fakultu také dva rukopisy mladší: evangelická celoroční postila z pohnutých 20. let 17. století i postila z počátku století následujícího, pocházející z pera neznámého exulanta či slezského evangelického kazatele. Z téhož 18. století rozšiřuje sbírku také vzácný rukopis agendy uherského kazatele Matěje Béla z let čtyřicátých i saský sborník českých modliteb. Dobu toleranční zastupují pak zejména kázání prvního moravského superintendenta h. v. Michala Blažka, ale i celá řada textů bohoslužebných, modliteb, písní a několik písmáckých sborníků, vcelku odhalujících svým obsahem jak život tolerovaných církví, tak i myšlení některých jejích členů. Konečně sbírku uzavírá i celá řada rukopisů, které se váží k dějinám jednotlivých evangelických sborů v 19. století a některých jejích představitelů, jako Š. Šoltéze, B. Molnára, Fr. Kozáka či Ferd. Císaře.

Bohatství rukopisů a starých tisků, které naše knihovna skrývá ve svém fondu, je mnohem větší, než se podařilo ukázat v této hrubé návnadě na jeho budoucí celkový katalog. Bylo by zde jistě možné širším způsobem pojednat o kráse renesančních vazeb některých knih, nebo o jejich vlastnicích, mezi něž patřil např. Václav Budovec z Budova či kapucínský filozof rudolfínské Prahy Valerián Magni. Za zmínku by rovněž stála díla katolických autorů, která zde byla zcela pomínuta, stejně jako knihy Lutherovy, Melancthonovy a dalších reformátorů. To vše musíme zatím odložit a počkat, až fakultní „rodinné stříbro, po kterém šlapeme“ se brzy zaskví ve své celosti i kráse.